

Y. Potapenko

## THE PHENOMENON OF BODY IN THE POSTMODERN CONCEPTIONS: THE HISTORICAL DIMENSION OF PROBLEM

The historical consideration of analysis of bodiness in postmodern discourse are lead. The special attention are given to the constructivistic, deconstructivistic and semiotic and textual approaches.

*Key words:* bodiness, body, postmodernism, discourse, paradigm.

© Я. Потопенко

Надійшла до редакції 27.10.2011

УДК 130.32

## КОНЦЕПТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ІСТОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ ЧАСТИНА I

АЛІНА БІЛОУС,

кандидат філософських наук, доцент Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов

**Стаття присвячена осмисленню європейської традиції в інтерпретації концепту громадянського суспільства. У запропонованій розвідці увага зосереджується на детермінантах і чинниках доконечності еволюції згаданого поняття в контексті європейського теоретичного поля.**

**Ключові слова:** громадянське суспільство, демократія, публічне і приватне, держава, влада.

**Постановка проблеми та стан її дослідження.** Соціально-філософські аспекти становлення та функціонування громадянського суспільства були об'єктом уваги й предметом теоретичних узагальнень багатьох видатних мислителів протягом усієї історії європейської суспільної думки.

Перші теоретичні ідеї та концептуальні моделі громадянського суспільства постають ще в добу античності й середньовіччя в манускриптах Платона й Аристотеля, Цицерона й Марка Аврелія, Августина й Томи Аквіната. Але лише в Новий час, що був, власне, періодом генези та формування громадянського суспільства в Європі, постає доба теоретичної рефлексії цього феномена в його різноманітних суспільних, історичних та топографічних іпостасях і патернах. Ця проблема стає наскрізною ідеєю тієї культури, що перебуває в європейському просторі й відповідному темпоральному векторі.

Так у XVII-XVIII ст. феномен громадянського суспільства стає предметом рефлексії британської соціальної та практичної філософії. Проблеми конструювання громадянського суспільства як продукту дискурсу свободи досить ґрунтовно аналізуються у творчій спадщині Т. Гоббса та Дж. Локка. Під пером А. Сміта зазначене суспільство трактується крізь призму методології лібералізму, Е. Берка - консерватизму, Т. Пейна - радикального революціонізму. З доробку шотландської школи проглядають яскраві праці Д. Г'юма, Ф. Гатчесона, А. Фергюсона.

Згодом настає доба французького громадянсь-

кого дискурсу: Ш. Монтеск'є, Ф. Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, А. Токвіль. Франція дарувала Європі концепт правової держави, раціоналізм і, головне, інтелектуальну парадигму Просвітництва з усіма її перевагами й вадами, котра надовго обумовила європейський дискурс.

Німецький ренесанс ідей та образів громадянського суспільства починається з кінця XVIII століття: І. Кант, Й. Фіхте, Г. Гегель, К. Маркс, М. Вебер, М. Горкгаймер, Т. Адорно, Ю. Габермас - шеренга видатних імен та коло оригінальних і змістовних концепцій громадянського дискурсу. Парадокс, але всі вони, за винятком доробку представників Франкфуртської школи, постають у країні, де не тільки було відсутнє громадянське суспільство, але йшла форсована розбудова тоталітарної імперії. Натомість історичний час доводить, що саме ці ідеї були використані в соціальній практиці формування громадянського суспільства в країнах Західної та Центральної Європи. Той самий час доводить, що без опори на європейські ідеї та вартості формування громадянського суспільства в Україні залишається вельми проблематичним завданням.

Суголосно із соціальним викликом українські дослідники звертаються до усвідомлення європейської спадщини тезаурусу громадянського суспільства починаючи з 90-х років XX сторіччя. Праці С. Грабовського, О. Забужко, С. Вовканича, В. Лісового, М. Рябчука, І. Бичка, А. Бичко, М. Поповича, І. Дзюби та інших є тому підтвердженням. Соці-

ально-філософський, концептуальний аспект цього зрізу європейської думки досить ґрунтовно розкривається в публікаціях А. Карася, А. Лоя, І. Паська, Я. Паська. Однак, незважаючи на все це, слід зазначити, що проблема концептуального виміру європейської версії громадянського суспільства в нашій літературі ще досліджена обмежено. Пропонована стаття є спробою зробити внесок у поліпшення такого стану речей.

**Метою** статті є експлікація соціально-філософського концепту ідеї громадянського суспільства в історії європейської суспільної думки.

**Виклад основного матеріалу.** Майже до кінця XVIII століття в європейській літературі термін громадянське суспільство вживався як синонім поняття держави або політичної спільноти, що в найбільш загальному плані віддзеркалювало аристотелівську візію полісу як спільноти громадян і цицеронівську ідею *societas civilis*. В обох концепціях громадянське (чи політичне) суспільство розглядалося як вищий етап морального розвитку суспільства, інтегрованого державою як продуктом природного-суспільного інстинкту людей. Узагалі, у цей час домінує аристотелівська традиція трактування держави як сукупності людей, що поєднані межами політичного спілкування. Держава, на думку Аристотеля, є ніщо інше як еклезія, коло, спільнота громадян або громадянська спільнота.

В основу своєї політичної теорії Аристотель ставить людину, апелюючи до її природи. У свою чергу, сутність природи людини давньогрецький мислитель намагається розкрити через поняття "спілкування". Спілкування - це діяльність, що здійснюється заради якого-небудь блага. Людина прагне до блага, до задоволення своїх потреб, а цей процес потребує спілкування. Унаслідок цього утворюється спільнота. Тобто спілкування, згідно з Аристотелем, є сутністю людської природи. Людина, прагнучи до блага, може задовольнити це прагнення тільки через спілкування, поєднуючи себе із собі подібними істотами.

Аристотель вирізняє три рівні спілкування: першим рівнем є спілкування, що постало природним шляхом для задоволення повсякденних потреб, зокрема, це - сім'я; другим рівнем є спілкування, що складається з декількох сімей і слугує для задоволення більш різноманітних потреб, це - поселення; третій рівень - спілкування, що укладається в межах декількох селищ, це - держава, котра є прикладом буття форми досконалого співтовариства. Таке спілкування Аристотель назвав найважливішим, тому що "воно обіймає собою всі інші види спілкування й прагне до досягнення загального чи спільного блага" [1, с. 375].

Визначаючи людину як "політичну істоту" (*zoon politikon*), Аристотель підкреслює, що поза межами полісної організації може існувати лише "або недорозвинене в моральному сенсі суспільство, або надлюдина" [1, с. 378]. Під такою кутом зору держава мусить розглядатися як мета природних прагнень людини й вища її цінність. Ця єдність політичного, державного й громадянського, котру фіксує у своїх працях античний мислитель, була реальним відображенням античного полісного життя, але в такій візії він під полісом розуміє швидше політико-цивільну громаду, ніж місто-державу.

Кілька десятиків століть потому, у Новий час, було запропоноване інше трактування взаємовідносин громадянського, політичного й державного суспільств, у якому громадянське протиставлялося політично-

му й державному, а приватне - суспільному. На довгий час запанувала платонівська концепція розуміння політичного як авторитарного і навіть тоталітарного. Тільки в XX столітті виникла необхідність у переосмисленні теоретичного доробку Аристотеля й віднайденні гармонії людини з її громадянським, державним і політичним буттям.

Новий час приніс нове розуміння як громадянського суспільства, так і людини. Якщо в античну епоху людина розглядалася як частина природи, як політична істота, змушена в силу своїх якостей жити в суспільстві (теж утворенні природному), то в Новий час акцент робиться на протиставленні природного і соціального в самій людині, і на цій основі по-новому осмислюється сутність громадянського суспільства.

Перша, найбільш послідовна новочасна рецепція громадянського суспільства постала з-під пера видатного англійського мислителя Томаса Гоббса. Першочергові проблеми, до яких він звернувся у своїх роботах, - це проблема людини й проблема природного стану людей, що впливає з попередньої. Він зробив спробу відмовитись від спекулятивно-споглядальної методології, властивої для попередньої філософської думки, і поставити дослідження феномена людини на емпірично-наукову основу. Свою працю "Левіафан" він починає з вивчення людини, прояви буття якої - мову, уявлення, гідність, здатність - він піддає науковому аналізу; і наділяє саму людину особливою властивістю, що їй надана природою й визначає унікальність людини. Ця максима увійшла в історію європейської думки під назвою концепції природного права. "Природне право...", - резюмує Т. Гоббс, - є воля людини використовувати власні сили за своїм розсудом для збереження своєї власної природи" [2, с. 98].

Незважаючи на те, що людина має здібності до розуміння й мовного спілкування, в уявленні Гоббса вона "не народжується здатною до життя в суспільстві" [2, с. 285]. Цим його позиція відрізняється від античних учень про людину, що вважали людину твариною, здатною від природи жити в суспільстві. Людина в теорії Т. Гоббса, на відміну від аристотелівського *zoon politikon*, не є за своєю природою суспільною істотою.

За Т. Гоббсом, усі люди як природні істоти наділені приблизно однаковими фізичними й розумовими здібностями, що робить їх рівними між собою. Люди народжуються вільними й у своїх діях керуються особистими інтересами, а рушійною силою їхньої поведінки виступає досягнення життєвих благ. Оскільки люди від народження наділені однаковими правами на свої дії й намагаються їх здійснити, то відбувається зіткнення інтересів. Відсутність розмежування між "моїм" і "твоїм" приводить до війни "всіх проти всіх", загрожуючи загибеллю людському роду. Природні закони, що виражають такі моральні чесноти, як скромність, вірність, справедливість, людяність, співчуття тощо, є недостатніми для збереження миру. Тому перехід від природного стану й природних законів до громадянського суспільства і громадянських законів обумовлений життєвою необхідністю і можливий тільки через угоду, укладену між людьми, через їхнє єднання. Це стає можливим на основі "суспільного договору" і спільної волі, тобто людини підпорядковує свою волю загальній волі, що представляє волю всіх і кожного. "Створене в такий спосіб єднання називається державою чи грома-

дянським суспільством (*societas civilis*), а також цивільною особою (*persona civilis*) [2, с. 331].

У результаті суспільного договору права окремих громадян, що добровільно обмежили свою волю, були перенесені на володаря (чи державні органи), на якого була покладена функція охорони миру й забезпечення добробуту громадян. Спільнота, що формується з безлічі індивідів, усе ще продовжувала ідентифікуватися із сувереном-державою, але її силу й міцність визначав уже не стільки природний статус людини, скільки узгодженість приватних інтересів, досягнута завдяки підпорядкуванню громадян суверенній владі та праву.

Як ми бачимо, Т. Гоббс ототожнює державу і громадянське суспільство, а сам термін "громадянський" вживає в його першооснові як цивільний, поєднуючи його з державою і громадянським станом. Але заслуга англійського мислителя полягає в тому, що він один із перших представив стратифікаційну модель громадянського суспільства. Так, у його складі він виділяє: упорядковані групи, тобто групи з певною кількістю представників, і неупорядковані групи; абсолютні, незалежні групи (наприклад, держава) і підвладні, підлеглі групи; політичні групи (укладені на основі повноважень, даних їм верховною владою) і часткові групи (утворені самими підданими); законні й протизаконні групи.

У такий спосіб виокремлюються кілька рівнів громадянського суспільства:

- рівень політичної держави, що поєднує громадян під началом єдиної державної влади (головна цивільна особа);

- рівень громадянських груп та об'єднань громадян (приватні цивільні особи);

- рівень окремих громадян, що є підданими государя (суверена) і представниками приватних груп.

Підсумовуючи, слід зазначити, що Т. Гоббс, на відміну від античних мислителів, не ототожнює, а протиставляє природний і громадянський стан людини.

Ідея громадянського суспільства, опрацьована Т. Гоббсом, була підтримана й одержала подальший розвиток у роботах його співвітчизника Джона Локка (1632 - 1704). У своєму творі "Два трактати про державне правління" він у такий спосіб описує це суспільство: "Ті, хто об'єднані в одне ціле і мають спільний установлений закон і судову установу, куди можна звертатися і яка наділена владою розв'язувати суперечки між ними й карати злочинців, перебуваючи у громадянському стані, але ті, хто не має такого спільного судилища... усе ще перебувають в природному стані, у якому кожний... сам є суддею і катом..." [3, с. 311].

Перехід від природного стану до громадянського, згідно з Дж. Локком, відбувається з волі й рішення народу, а "суспільний договір", наділяючи державу необхідними правами управління, наказує їй охороняти "природні права" громадян, тобто право на життя, на економічну, духовну свободу. Держава повинна діяти в суворих рамках законів, порушення яких неприпустиме. У зв'язку із цим люди повинні мати права, що дозволяють їм протистояти тиранії, і якщо державна влада порушує договірні зобов'язання, то громадяни мають право розірвати договір і позбавити влади будь-яку державну особу, у тому числі й монарха. "Абсолютна монархія, яку деякі вважають єдиною формою правління у світі, насправді не сумісна з громадянським станом і, отже, не може взагалі бути формою громадянського правління" [3, с. 312].

Люди, що добровільно відмовилися від своїх прав через угоду один з одним, відзначає у своїх дослідженнях англійський мислитель, оскільки вони вважають, що це дозволить їм зручно, благополучно й мирно жити разом, спокійно користуючись своєю власністю і знаходячись у безпеці, і перейшли від природного стану до стану громадянського.

Таким чином, Дж. Локк поділяє людське співтовариство на природне й громадянське. Природне співтовариство виступає сукупністю родин, у якій здійснюється домашнє правління, у природному стані люди володіють власністю, що забезпечує їхнє існування. Нестійкість відносин власності, можливість зазіхнути на майно іншої людини і приводять до необхідності укладання "суспільного договору". Природне співтовариство перетворюється на громадянську спільноту, яка стає такою, "коли як-небудь кількість людей так поєднується в одне суспільство, що кожний із них відмовляється від своєї виконавчої влади, властивої йому за законом природи, і передає її співтовариству, то тоді й тільки тоді існує політичне чи громадянське суспільство" [3, с. 312].

Заслуга Дж. Локка полягає в тому, що він розв'язав поняття "особистість", "держава" і "суспільство", поставивши людину вище від суспільства й держави. Наділивши людину від народження природними правами, англійський мислитель визначив суть держави як утворення, метою якого є тільки захист прав людини, і в силу цього воно не може бути більш могутнім за неї, тому що особистість створює суспільство, а воно, у свою чергу, державу. Розділивши державу й громадянське суспільство, він поставив спільноту громадян вище за державу, підкресливши важливість держави, визначивши примат громадянської сфери, людини, що діє в ній, і непопорушність прав і свобод особи перед державною владою. Висновки Дж. Локка набули особливої актуальності у ХХ столітті, і сучасні демократичні режими багато в чому зобов'язані своїм існуванням саме працям цього видатного теоретика.

На відміну від Дж. Локка та Т. Гоббса, шотландський філософ, священик, що вперше застосував поняття "Громадянське суспільство" у назві книги, Адам Фергюсон (1723-1816) уважав, що природний стан не залишився в минулому, він був і буде завжди та скрізь.

У своїй роботі "Досвід історії громадянського суспільства" він торкнувся всіх основних питань природи людини і її суспільного буття. Громадськість індивіда - результат прогресу, що закладений у самій людській природі, у цьому й полягає відмінність людини від тварин. А. Фергюсон уважав природу людини незмінною і відкидав спроби звинуватити існуючі суспільні інститути в зазіханні на природний стан. "Якщо ми визнаємо, що людина схильна до самовдосконалення, що в ній закладені принципи прогресу й прагнення до ідеалу, то було б не слушно стверджувати, що, почавши рух уперед, вона розлучилася зі своїм природним станом, що вона потрапила у становище, для якого не була призначена - адже, подібно до іншої тварини, вона лише діє відповідно до власної схильності, використовуючи ті можливості, що дала їй природа" [4].

Англійський мислитель наголошує також на наявності соціальної природи людини й визнає безліч здібностей і талантів у цій царині. Головним покликанням і талантом суспільної людини він уважав публічну діяльність і формування в ній власного

духу. І немає кращої мети в людей, ніж благо людства, а з усіх талантів немає кращих за ті, котрі роблять її здатною жити з людьми. Розкриття активних і моральних якостей людини містить у собі визначення щастя людини.

Потреба в суспільному стані, у спілкуванні - докорінна властивість людини. "Людство у всіх його станах, у кочовищі чи осілості, у згоді чи розбратах, завжди поєднувалося - або у військо, або в дружнє об'єднання. І який би характер не мало це збіговисько, в основі його завжди лежав принцип альянсу чи союзу" [4, с. 51]. Називаючи людину діяльною істотою, А. Фергюсон уважає, що людина може знайти щастя тільки в діяльності. Заняття індивіда він розділяє на два види: егоїстичні й соціальні. Заняття першого виду тяжіють до прихованості, суперництва, ворожнечі, другі ж спонукають до спільного життя з оточуючими, поєднують людей. Зрозуміло, що варто орієнтуватися на другі, суспільно корисні схильності: "...щастя людини саме й полягає в перетворенні свого соціального стану в головну рушійну силу її діяльності, у затвердженні себе як члена співтовариства, у серці якого шаленим полум'ям горить турбота про загальне благо" [4, с. 101].

Громадянське суспільство для А. Фергюсона - це, насамперед, сфера публічної, соціальної активності людини. "Ні в чому іншому, як у веденні справ громадянського суспільства, не знаходить людина настільки широкого застосування своїм талантам і настільки придатного об'єкта для виявлення своїх кращих почуттів", - резюмує він [4, с. 320]. Сучасне йому англійське суспільство А. Фергюсон уважав цілком громадянським, але і йому, як античному ладу, може загрозувати розпад унаслідок відчуження деяких соціальних прошарків. Тому слід усіма силами зберігати свободу й державні інститути Великобританії та підтримувати громадянську злагоду в суспільстві. Свобода ж, на думку філософа, є "...право, яке кожен повинний бути напоготові відстояти для самого себе; кожен же, хто бажає дарувати її іншим як деяку милість, тим самим у дійсності заперечує її" [4, с. 372].

Таким чином, автор трактату "Досвід історії громадянського суспільства" відносить громадянське суспільство винятково до сфери людського буття, пов'язуючи його появу з природою людини, з публічною активністю індивідів. Тому наявність співтовариства громадян розглядається А. Фергюсоном як необхідна умова щастя й свободи людини. "Звільнений від турбот, що породжують малодушність і ницість, дух стає дієздатним, активним, прямим і безпристрасним, спроможним до будь-якого розуміння і жваво виявляє будь-які таланти з тих, що притаманні людській природі" [4, с. 102]. А це є головною умовою для досягнення людського блага й процвітання суспільства. Очевидно, що запропонована А. Фергюсоном теорія громадянського суспільства близька до соціально-антропологічного варіанту його осмислення.

Дивергенцію між поняттями держави й громадянського суспільства спостерігаємо в працях американського дослідника, уродженця Англії, публіциста Томаса Пейна (1737-1809). У своїх розвідках "Права людини" і "Здоровий глузд" він висловлює думки про те, що люди в змоззі налагодити свої відносини й організувати громадське життя без держави. Суспільство, вважає він, створюється нашими потребами, а уряд - нашими пороками. Перше сприяє нашому щастю, заохочує до зближення людей, дру-

ге - стримує наші пороки, заохочує неправду. Тому суспільство, на погляд Т. Пейна, у будь-якому його стані є благо, уряд же, навіть найкращий, є лише необхідним злом, а в гіршому випадку - злом нестерпним.

Держава, на думку Т. Пейна, утворилася на основі "суспільного договору". Люди, будучи наділені вадами, не в змозі були зберегти справедливість у взаєминах між собою, тому створили державу, а природні права лягли в основу їхніх політичних прав. Громадянське суспільство - це результат того, що індивіди, кожний у відповідності зі своїм особистим суверенним правом, вступили в договір один з одним для створення уряду; і це є єдиний спосіб, яким мають право створюватися уряди, і єдина основа, на який вони можуть існувати.

Досконалою формою держави американський мислитель уважав конституційну республіку, котра цілком відповідає природним та цивільним правам людини й здатна обмежити необґрунтовані зазіхання держави, передавши їх у ведення інститутів громадянського суспільства. Чим менше функцій бере на себе держава, тим більше можливостей для самоврядування мають громадяни. А чим більше управлінських обов'язків, стверджує Т. Пейн, покладається на громадянське суспільство, тим менше його потреба в державі.

У такий спосіб американський теоретик не тільки обґрунтував, але й у політичній практиці сприяв імплементації ліберально-демократичних принципів громадянського суспільства, доводячи, що для реалізації своїх прав громадяни мають обирати уряд, що мусить функціонувати в інтересах громадянського суспільства. Завдяки цим ідеям у суспільстві Нової Англії зародилася й набула подальшого розвитку практика громадянської політики, що стала сполучною ланкою між народом і владою й допомагає людям реалізовувати свої публічні інтереси в межах громадянського суспільства.

Подальша концептуалізація парадигми громадянського суспільства спостерігається в працях знаменитих класиків німецької філософії Іммануїла Канта (1724 - 1804) і Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля (1770 - 1831).

Слідом за грецьким софістами І. Кант знову звернув увагу на подвійну сутність природи людини. Індивід як природна істота підкоряється закону причинності, і тому його буття належить до сфери необхідності, а як істота соціальна людина є вільною, оскільки несе в собі моральний закон, що виявляється в прагненні до свободи й справедливості. Узагалі, людина посідає центральне місце в архітектоніці кантівської системи з її морально-імперативним рефреном про те, що людина завжди є метою й ніколи не може бути засобом.

Обґрунтовуючи морально-правову концепцію утворення людських спільнот, І. Кант виступив прихильником суспільно-договірного походження громадянського суспільства (і держави). Усі люди народжуються вільними, і кожна людина повинна погоджувати свою свободу дії з волею своїх співгромадян. Ці два начала (природне і соціальне) постійно борються в окремій людині й між людьми. Приборкати "природну стихію" можливо на основі "суспільного договору". Укладаючи суспільний договір, люди обмежують свою свободу на користь держави. Німецький дослідник висунув положення про поділ повноважень між інститутами громадянського суспільства й держави. Так, сім'я, церква, школа

й інші суспільні об'єднання здатні без держави дотримуватися моральних загальноприйнятих норм співжиття й виховувати їх у громадян. Держава ж поєднує громадян у межах правових норм і забезпечує дотримання законів усіма громадянами, реалізуючи їхню волю. Найбільш демократичною державою, за І. Кантом, є республіка. Вона дозволяє проводити в життя принципи свободи й соціальної справедливості.

В основі парадигми громадянського суспільства мусять бути покладені принципи свободи індивіда, його рівності й самодостатності. Формування громадянського суспільства, згідно з І. Кантом, рух до більш повного втілення правових норм свободи й рівності громадян, наближення до вічного миру. Функціонування громадянського суспільства німецький мислитель пов'язує з правовою державою й становленням європейської спільноти народів. Підсумовуючи, слід зазначити, що, на думку мислителя, громадянське суспільство будується лише на інди-

видуальних цінностях громадянського миру і являє собою узагальнену константу для всього людства, вершиною якого є царство чесноти - категоричний імператив. Таким чином, німецький філософ поставив у центр громадського життя людину, що зобов'язана відстоювати волю власних інтересів від влади, держави, захищати цивільні права й високе моральне звання громадянина.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристотель. Політика // Аристотель. Сочинения : в 4-х тт. / Аристотель ; [пер. С. А. Жебелева]. - М. : Мысль, 1983. - Т. 4.
2. Гоббс Т. Бегемот / Т. Гоббс. - К. : Абрис, 1996.
3. Локк Дж. Два трактата о правлении // Локк Дж. Сочинения : в 3-х тт. / Дж. Локк. - М. : Мысль, 1988. - Т. 3.
4. Ferguson A. An Essay on the History of Civil Society / A. Ferguson. - Cambridge : Cambridge University Press, 1995.

Закінчення статті - № 1 (115) січень-лютий 2012 р.

A. Bilous

### CONCEPT OF CIVIL SOCIETY IN THE HISTORY OF EUROPEAN PHILOSOPHICAL THOUGHT

The article is devoted to the comprehension of the European tradition in the interpretation of civil society concept. In the proposed exploration the determinants and factors of evolution necessity of mentioned concept in the context of European theoretical field are focused.

*Key words:* civil society, democracy, public and private, state, power.

© А. Білоус

Надійшла до редакції 14.11.2011

УДК 1:316.3

## ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ЧЕСНОТИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СТАБІЛЬНОГО ДІЛОВОГО КОЛЕКТИВУ

ОЛЕКСАНДР КОВНЄРОВ,

аспірант Слов'янського державного педагогічного університету

У статті виконано історико-філософський аналіз місця справедливості як соціальної чесноти в процесі формування стабільного ділового колективу. Доведено, що справедливість тут виступає не лише як орієнтир для індивідуальної поведінки фахівців, але і як норма існування колективу, запорука його стабільності.

*Ключові слова:* чеснота, справедливість, несправедливість, колектив, цінність, істина, комунікація, рівність, правдивість, совість, обов'язок, самокритичність.

**Постановка проблеми та стан її вивчення.** Справедливість є вічною темою роздумів людини й метою її діяльності, актуальність же проблеми справедливості має зворотну сторону її вічності, зокрема, вона має свій конкретний смисл для кожного покоління. Суспільство, що знаходиться в стані реформування, особливо вразливе, нестійке та має

потребу в цементуючій ідеї. Ідея справедливості зараз особливо актуальна, та якщо вона поки не може претендувати на місце провідної, то духовна спадковість, традиційне розуміння ролі та місця справедливості в житті людини й суспільства створюють передумови для вирішення зазначеної задачі. Зокрема, ідея справедливості як один із виразів мо-